

BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

مجلة كلية الإلهيات في جامعة بينكول

Bingol University
Journal of Theology Faculty

ISSN: 2147-0774

Cilt: V | Sayı: 10 | Yıl: 2017/2

Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (BÜİFD), yılda iki kez (25 Haziran/25 Aralık) basılı yayımlanan ulusal hakemli bir dergidir.

Bu dergi ulusal ve veri indeksleri ile atf dizin tarafından taranmaktadır.

BÜİFD dergisinde yayımlanan yazıların bilimsel ve hukukî sorumluluğu yazarlarına aittir.

Yayımlanan yazıların bütün yayın hakları yayıncı kuruluşa ait olup izinsiz, kısmen veya tamamen basılamaz, çoğaltılamaz ve elektronik ortama aktarılamaz.

**BİNGÖL ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ**

Cilt: V, Sayı: 10, yıl: 2017/2

ISSN: 2147-0774

**BİNGOL UNIVERSITY
JOURNAL OF THEOLOGY FACULTY**

Volume: V, Issue: 10, Year: 2017/2

Sahibi / Owner / المشرق العام /
(Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Adına)
(On Behalf of Bingol Universty Theology Faculty)
Prof. Dr. Hakan OLGUN

Editör / Editor / رئيس التحرير
Doç. Dr. Thamer HATAMLEH

Editör Yardımcıları / Editorial Assistants /
التحرير مساعد رئيس

Arş. Gör. Muhammed ASLAN
Arş. Gör. Hüsnü TURGUT
Arş. Gör. Eyüp SEVİNÇ

Yazı İşleri Müdürü / Editor in chief
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ

Baskı Yeri ve Tarihi / Publication Place and Date
İstanbul, Aralık 2017

Kapak ve Sayfa Tasarımı
Semal Medya Tasarım Ofisi
semalmedya@gmail.com

Baskı / Printing
Sadık Daşdoğan-Berdan Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No: 215-216,
Topkapı / İstanbul - Tel: (0212) 613 12 11

Yayın Kurulu / Editorial Board

Prof. Dr. Hakan OLGUN
Prof. Dr. Orhan BAŞARAN
Prof. Dr. Ousama EKHTIAR
Doç. Dr. Mustafa KIRKIZ
Doç. Dr. Nusretin BOLELLİ
Doç. Dr. Abdulsasr SÜT
Doç. Dr. İbrahim ÖZDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Mehmet Şirin AYIŞ
Yrd. Doç. Dr. İsmail NARİN
Yrd. Doç. Dr. Murat KAYA
Yrd. Doç. Dr. Emrullah ÜLGEN
Yrd. Doç. Dr. Bedrettin BASUĞUY
Yrd. Doç. Dr. Nebi BUTASIM

Yazışma Adresi / Corresponding Adress
Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 12000
Merkez/BİNGÖL
Tel: +90 (426) 2160005 -Fax: +90 (426) 2160035

Elektronik posta / e-mail
bingolilahiyatdergisi@hotmail.com

Danışma Kurulu / Advisory Board

Prof. Dr. İbrahim ÇAPAK (Bingöl Üniversitesi) Prof. Dr. Abdulaziz BEKİ (Sebahattin Zaim Üniversitesi) Prof. Dr. Abdurrahman ACAR (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Abdülaziz BAYINDIR (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Adnan DEMİRCAN (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Ali AKYÜZ (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Bilal AYBAKAN (İbn Haldun Üniversitesi) Prof. Dr. Cafer Sadık YARAN (On Dokuz Mayıs Üniversitesi) Prof. Dr. Cemalettin ERDEMCI (Siirt Üniversitesi) Prof. Dr. Erkan YAR (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. Faruk BEŞER (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Fethi Ahmet POLAT (Muş Alparslan Üniversitesi) Prof. Dr. Fuat AYDIN (Sakarya Üniversitesi) Prof. Dr. Gıyasettin ARSLAN (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. Halit ÇALIŞ (Necmettin Erbakan Üniversitesi) Prof. Dr. Hayati AYDIN (Yüzüncü Yıl Üniversitesi) Prof. Dr. Hüseyin HANSU (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. İbrahim YILMAZ (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. İlyas ÇELEBİ (İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet ERDEM (Fırat Üniversitesi) Prof. Dr. M. Halil ÇİÇEK (Yıldırım Beyazıt Üniversitesi) Prof. Dr. M. Mahfuz SÖYLEMEZ (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. M. Sait ŞİMŞEK (Necmettin Erbakan Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet KUBAT (İnönü Üniversitesi) Prof. Dr. Muhammed ÇELİK (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Musa Kazım YILMAZ (Harran Üniversitesi) Prof. Dr. Musa YILDIZ (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Mustafa AĞIRMAN (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Nurettin CEVİZ (Gazi Üniversitesi) Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Osman TÜRER (Kilis 7 Aralık Üniversitesi) Prof. Dr. Ömer Mahir ALPER (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Ömer PAKIŞ (Hakkâri Üniversitesi) Prof. Dr. Reşat ÖNGÖREN (İstanbul Üniversitesi) Prof. Dr. Sahip BEROJE (Yüzüncü Yıl Üniversitesi) Prof. Dr. Mehmet KATAR (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şaban Ali DÜZGÜN (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şamil DAĞCI (Ankara Üniversitesi) Prof. Dr. Şehmus DEMİR (Atatürk Üniversitesi) Prof. Dr. Şuayip ÖZDEMİR (Amasya Üniversitesi) Prof. Dr. Vecdi AKYÜZ (Marmara Üniversitesi) Prof. Dr. Yusuf Ziya KESKİN (Harran Üniversitesi) Prof. Dr. Eyyüp TANRIVERDİ (Dicle Üniversitesi) Prof. Dr. Necmettin GÖKKİR (İstanbul Üniversitesi) Doç. Dr. Abdurrahman ATEŞ (İnönü Üniversitesi) Doç. Dr. Metin YİĞİT (Dicle Üniversitesi)

Sayı Hakemleri / Referee Board of Thisissue

Prof. Dr. Muhammed ÇELİK (Dicle Üniversitesi), Prof. Dr. Nafez Husein HAMMAD (Islamic University of Gaza/Filistin), Prof. Dr. Levent ÖZTÜRK (Sakarya Üniversitesi), Prof. Dr. Naem A. AL-SAFADI (Islamic University of Gaza/Filistin), Prof. Dr. Yusuf SANCAK (Atatürk Üniversitesi), Prof. Dr. Fayeze ABU OMIR (University of Hail/Suudi Arabistan), Doç. Dr. Harun İŞİK (Erciyes Üniversitesi), Doç. Dr. Mustafa KAYA (Atatürk Üniversitesi), Doç. Dr. Murat DEMİRKOL (Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi), Doç. Dr. Yunus CENGİZ (Mardin Artuklu Üniversitesi), Doç. Dr. Qasim Mohammed Ahmed (The Iraqi Universty/Irak), Doç. Dr. Abdulcebbar KAVAK (Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi), Doç. Dr. Abdulsasr SÜT (Bingöl Üniversitesi), Doç. Dr. Fadıl AYĞAN (Siirt Üniversitesi), Doç. Dr. Hüseyin GÜNEŞ (Şırnak Üniversitesi), Doç. Dr. Enes ERDİM (Fırat Üniversitesi), Doç. Dr. Mehmet KARATAŞ (Dicle Üniversitesi), Doç. Dr. Recep ASLAN (Muş Alparslan Üniversitesi), Doç. Dr. Mehmet BİLEN (Dicle Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ramazan ÖZMEN (Yüzüncü Yıl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Selahattin YILDIRIM (İnönü Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mazhar TUNÇ (Hakkâri Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Abdhalim ABDULLAH (Mardin Artuklu Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Siddık ÜNALAN (Fırat Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Oktay BOZAN (Dicle Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Bünyamin AÇIKALIN (Kilis 7 Aralık Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mahsum AYTEPE (Muş Alparslan Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Muzaffer ÖZLİ (Fırat Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Kasım ERTAŞ (Şırnak Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mustafa Selim YILMAZ (Karabük Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Muhammed ÇETKİN (Bingöl Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Hatice TOKSÖZ (Süleyman Demirel Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Ahmet Emin SEYHAN (Kafkas Üniversitesi), Yrd. Doç. Dr. Mahmod AL-HASAN (Dimaşk Arapça Dil Merkezi/Suriye).

İslam Felsefesi Tarihi

H. Ömer Özden, Bilge Kültür Sanat Yay.,
İstanbul 2017, 200 s.

Süleyman TAŞKIN*

Uzun yıllardır Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe Tarihi Anabilim Dalı başkanlığı yapan yazar, diğer eser ve çalışmaları göz önüne alındığında çok yönlü bir akademisyen-yazar olarak karşımıza çıkmaktadır. Akademik birçok eseri yanında kültürel konular üzerine de epeyce kitap ve makale çalışması vardır. Ayrıca uzun yıllardır bir yandan da televizyon ve radyo programları yapmaktadır. Bu çok yönlü kişiliğin bir sonucu olarak yazar, akademik alanda da sadece Felsefe Tarihi değil Düşünce Tarihi ve İslam Felsefesi Tarihi alanlarına yakın ilgi duymakta ve bu alanda eserler kaleme almaktadır. Bu ilginin bir sonucu olarak yazarın son çıkan kitabı, *İslam Felsefesi Tarihi* adını taşımaktadır. Elbette bu ilgiye, alanda bu tür kitaplara duyulan ihtiyacı da katmak gerekmektedir. Çünkü İslam Felsefesi Tarihi alanında yazılmış eserlere dair kısa bir araştırma yapıldığında önümüze çok da seçenek çıkmamaktadır. Bu yönüyle eserin alanda önemli bir boşluğu dolduracağını söylemek mümkündür.

Çalışmasında İslam düşüncesi alanına dair var olan bu eksikliğe dikkat çeken yazar, bununla birlikte kitabın, konuya ilgi duyan felsefe meraklılarına ve birçok fakültede eğitim gören üniversite öğrencisi ve hocalarına

* Arş. Gör. Dr., Bingöl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Felsefe ve Din Bilimleri Bölümü Felsefe Tarihi Anabilim Dalı (staskin79@hotmail.com).

İslam felsefesinin doğuşu, gelişimi ve batı dünyasındaki izlerine dair bir görüş açısı kazandırma amacıyla kaleme alındığını belirtmektedir.

Ayrıca kitabın yeni okuyuculara ulaşması ve toplumumuzda eksikliği hissedilen kitap okuma alışkanlığının artmasına vesile olması yazarın arzusu olarak belirtilmektedir. Ayrıca kitabın önsözünde, eserde özellikle İslam felsefesi alanında meşhur olmuş filozofların ele alındığı ancak gün yüzüne çıkmayı bekleyen ya da İslam felsefesi ve düşüncesi içerisinde sayılması gerektiğine inanılan, örneğin, Yusuf Has Hâcib ve Yunus Emre gibi bazı şahsiyetlerin sonraki baskılarda eserde yer alması gerektiği vurgulanmaktadır.

Yazar kitabın giriş bölümünde, genel olarak felsefe kavramının kökeni ve anlamı üzerinde kısaca durduktan sonra felsefi bilginin nelik ve özelliklerine değinmektedir. Felsefe-bilim arasındaki ilişkiye yer verilen bu bölümde, bilimin felsefeye veri sağladığı, felsefenin de bilime yol gösterip yöntem kazandırdığı gerçeği üzerinde durmaktadır. İlkçağda matematik, fizik, coğrafya, astronomi ve mantık gibi birçok ilim dalının felsefe kavramı altında işlendiğine dikkat çekildikten sonra günümüzde felsefenin özellikle, varlık, bilgi ve değer alanları ile uğraşan müstakil bir disiplin halini aldığı belirtilmektedir. Giriş bölümünün değinilen diğer bir tartışma konusu olarak da *felsefenin başlangıcı* sorunsalı ifade edilebilir. Burada özellikle felsefenin doğu kaynaklarına dikkat çekilmekte ve felsefenin insanla birliğine vurgu yapılmaktadır.

Giriş sonrası eser iki ana başlık altında ele alınmıştır. Birinci ana başlık *İslam Felsefesi* adını taşımaktadır. Bu başlık altında öncelikle *İslam Felsefesinin Tanımı* işlenmiştir. Yazar, İslam felsefesi tabirinin, tıpkı *İlkçağ felsefesi* veya *Yeniçağ Felsefesi* gibi bir adlandırma olup, İslam dinin felsefesi manasında kullanıldığını belirtmektedir. Çünkü İslam felsefesi terimi ile anlatılmak istenen, bir din felsefesi değil bir aidiyet olmaktadır. Yazara göre, bunun dışında nasıl felsefenin tek yönlü bir tanımı yapılamıyorsa İslam felsefesinin de tek bir tanımından bahsedilemez.

Bu başlık altında yer verilen ikinci konu *İslam Felsefesinin Doğuşuna Etki Eden Faktörler*dir. Bu başlık altında öncelikle *Yerli Kaynaklar* adı verilen İslam dininin iki temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve hadisler üzerinden durulmaktadır. İslam'ın akıl ve düşünceye verdiği ehemmiyette bu başlık altında önemle üzerinde durulan konulardan biri olarak gözükmektedir. İkinci faktör olarak ise *Yabancı Kaynaklar Ve Felsefenin İslam Dünyasına Girişi* gösterilmektedir. Özellikle *Sokrates sonrası Yunan filozoflarının İslam düşüncesi üzerindeki etkisi* konusu detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu başlık al-

tında Platon, Aristoteles ve Yeni Eflatunculuk İslam düşünürlerine en çok etki eden kişi ve görüşler olarak verilmiş ve konu örneklerle açıklanmaya çalışılmıştır. Yabancı kaynaklar altında yer verilen diğer düşünceler olarak, *Eski İran Düşüncesi*, *Eski Hint Kültürü*, *Arap Kültürü* ve dikkat çekici bir başlık olarak *Eski Türk Kültürü* sayılmaktadır.

Bu bilgilerden sonra *İslam Felsefesinin Orijinalliği* üzerinde değerlendirilmelerde bulunan yazar, burada öncelikle yabancı dillerden Arapçaya yapılan tercüme faaliyetleri üzerinde durmaktadır. İlk yapılan tercümelerde var olan bazı önemli hatalardan bahseden yazar sonraki dönemlerde yapılan tercümelemlerin daha sağlıklı olduğunu belirtmektedir. Yazara göre İslam felsefesi, birçok yabancı kaynaktan beslenmesi ve eklektik bir karakter taşımasına rağmen özgün bir felsefe olarak kabul edilmektedir. Onun özgünlüğü birkaç açıdan ifade edilebilir. Bunlar;

(i) İslam felsefesi içerisinde yeni sistemlerin kurulmuş olması, (ii) varlık, bilgi ve değer alanında yeni metodik düşüncelerin ortaya konulması, (iii) yeri geldikçe Yunan düşünürlerin ortaya koyduğu fikirlerin eleştirilmesi veya reddedilmesi ya da Müslüman filozofların birbirlerini eleştirmeleri ve (iv) İslam felsefesi adına yeni teorilerin ortaya konması olarak zikredilebilir. Yazar birinci ana bölümün son başlığında ise *İslam Felsefesinin Genel Özelliklerine* yer ayırmıştır. Konuyu üç bağlamda ele alan yazar bu bölümde İslam felsefesini, zamansal, ülke ve millet bir de işlenme sahası itibarıyla değerlendirmektedir.

Eserin ikinci ana başlığı *İslam Felsefesinde Ekoller Ve Şahsiyetler* adını taşımaktadır. Burada yazar daha önce de belirtildiği üzere özellikle İslam felsefesinin meşhur filozoflarını bağlı buldukları ekoller bağlamında ele almakta, onların hayatı ve eserleri yanında ontoloji, epistemoloji ve aksiyoloji alanında öne çıkan felsefi görüşleri hakkında detaylı bilgiler vermektedir.

Bu bölümde *Tabiat Felsefesi* başlığı altında *Dehriyyûn* (Yahya b. İshak er-Râvendî/ ö. 910) ve *Tabiiyyûn* (Ebû Bekir Zekeriya er-Râzî/865-925); *Meşşâi Felsefe* başlığı altında ise Kindî (796-873), Farâbî (870-950) ve İbn Sînâ (980-1037) ele alınmaktadır. *Eklektik Felsefe* ve İhvân- Safâ (X. Yüzyıl) ile *Meşşâi Felsefeye Reaksiyon* başlığı altında Gazâlî (1058-1111) ve Şehabeddin Sühreverdî (1155-1191)'ye yer verilmiştir. Yine *Tasavvuf Felsefesi* altında İbnü'l-Arabî (1165-1240); *Endülüste Felsefe Hareketleri* başlığı altında ise İbni Bâcce (1077-1138), İbni Tufeyl (1105-1185) ve İbni Rüşd (1126-1198) geniş biçimde eserde işlenmiştir. Son olarak ise *Tarih Felsefesi* başlığı altında İbni Haldun (1332/4-1404/6)'un ayrıntılı bir şekilde işlendiği görülmektedir.

Görüldüğü üzere yazar, yaptığı bu tasnif şekliyle sadece filozoflar ve görüşleri değil aynı zamanda onların mensup oldukları ekoller hakkında da okuyucuya bilgi sahibi olma imkânı sunmuş olmaktadır.

Yazarın bu başlık altında yer verdiği son konu ise *İslam Filozoflarının Batı'ya Tesiri* meselesidir. Eserin bu bölümünde öncelikle düşünceler arası iletişim ve etkileşimin kaçınılmazlığı üzerinde durulmaktadır. Dünya üzerinde birbirinden etkilenmeyen hiçbir düşüncenin olmadığını ifade eden yazara göre ortaya konan her fikir, kendisinden önceki bilgilerden istifade edilerek üretilmektedir. Dolayısıyla yeryüzünde üretilen her bir düşüncenin diğerini etkilemesi ya da etkilenmesi kaçınılmazdır. Nasıl Antik Yunan filozofları felsefelerini kurarken Hint, İran ve Mısır uygarlıklarının ortaya koyduğu bilgi ve birikimden faydalanmışlarsa İslam filozofları da Yunan felsefesinden etkilenmiş ve yararlanmışlardır. Bu bilgi ve birikimle büyük bir medeniyet inşa eden ve birçok alanda değerli ürünler ortaya koyan İslam düşüncesi ve filozoflarının da kendilerinden sonraki Batı dünyasına etki etmesi gayet doğaldır ve açık bir gerçektir. Söz konusu bu etki sadece felsefe alanında değil ilim alanında da kendini göstermiştir.

Yazara göre, Batı'da kilise tarafından felsefi eserlerin okunmasının yasaklandığı yıllarda Doğu'da felsefe zirve dönemini yaşamaktaydı. Oluşan bu birikim özellikle Endülüs yoluyla Batı dünyasına aktarılmıştır. Bu bağlamda yazar, İslam ilim ve felsefesinin Batı'ya intikal ve tesirinin üç şekilde olduğunu vurgulamaktadır: (i) İtalya, İspanya ve Güney Fransa'daki pek çok kişinin İslam medreselerine gelerek matematik, tıp ve astronomi gibi alanlarda tahsil görmeleri. (ii) Batı'da İslam medreselerinin taklit edilerek benzer kurumlar oluşturulması. (iii) İslam bilim ve felsefesinin İtalya ve İspanya yoluyla Batı'ya aktarılması.

Bu bağlamda Kindi, Farâbî, İbn Sînâ, Gazâlî ve İbn Rüşd gibi filozofların eserleri Latince'ye çevrilerek Batı üniversitelerinde okutulmuştur. Özellikle İbn Sînâ'nın Avrupa üzerindeki etkisi üzerinde geniş bir şekilde duran yazar, etkileri üç safhaya ayırmakta ve açıklamaktadır. Yine Gazâlî'nin şüphecilik anlayışının Batı'da geniş yankı uyandırdığı ve Descartes'in ortaya koyduğu teorilerin temelini onda yer aldığı ifade edilmektedir. Gazâlî ile Kant arasında varlığı kabul edilen benzer bir takım düşünceler de burada zikredilen örneklerden sadece bir kaçıdır. Yine İbn Haldun- Machiavelli benzerliği ve musiki alanında ortaya çıkan etkiler de burada zikredilmiştir.

Son olarak eserin kaynakçasına bakıldığında İslam felsefesi alanında çalışma yapacak araştırmacılar için değerli ve farklı kaynaklar sunduğu

açıkça ifade edilmelidir. Çünkü her bir düşünce ve şahıs için yeterince taramanın yapıldığı ve bunlardan yararlanıldığı görülmektedir.

Tüm bu bilgilendirmelerden sonra genel bir değerlendirme yapılacak olursa yazarın diğer çalışmalarından aşına olduğumuz akademik dil ve sade üslûbu bu çalışmada da kendini göstermektedir. Bu yönüyle yazarın da ifade ettiği gibi sadece felsefeciler için değil felsefe okumalarına yeni başlayanlar için tercih edilebilecek bir eser olacağı benzetilmektedir. Yine eserin farklı fakültelerde okutulan İslam felsefesi dersleri için de iyi bir kaynak özelliği taşıdığı söylenebilir.